

מאמר ה-11 בסדרה: האמנם אחראי העם הגרמני כולו לפשעי של אייכמן?

האם הם ידעו?

מאת **אורי אבנרי**

על עיונים ועל טבח. אולם לשמועות אין צורך להאמין. משמועות אין צורך להסיק מסקנות. שמועות אפשר תמיד לפטור בפסוקים כגון: "אולי יש בזה גרעין של אמת, אבל זה לבטח מוגזם ביותר...". או בפיתגמים גרמניים כגון: "מרחיחים את המרק לפני האכילה, אך אין אוכלים אותו כשהוא רותח..."

★ ★ ★

סכין בגב הצבא

אילו רצו הגרמנים לדעת, היו יודעים. אבל הם לא רצו לדעת. הם חששו להפוך את השמועות לידעיות. כי הידיעה מחייבת — או להזדהות מפורשת או להתקוממות נגד העול. הגרמני הממוצע לא רצה להסתכן — לא בזאת ולא בזאת. הוא אסם את איוניו, התנחם באמונה כי מן הסתם אין הדברים איומים כל כך, והתחמק מן האחריות בטענה כי כל עוד גורל גרמניה מוכרע בחזית, יש להתרכז בהצלחת המדינה. היתה זאת תגובה מתועבת — אך אנושית. חובה היא להרשיעה — אך חובה גם לזכור כי אותו יחס עצמו שרר במדינות המערב, כאשר הגיעו מאירופה הנאצית ידיעות על ההשמדה הגדולה. מנהיגי המערב והמוני לא רצו להאמין — כי לא רצו להסיק מסקנות. האם ישראל עצמה טהורה מתופעה זו? אחרי מלחמת-הש"ח הופיע ספר בשם הצד השני של המטבע, בו תיאר חייל קרבי, בין השאר, מעשי-זוהעה שאירעו במלחמה. התגובה הכללית היתה זועמת, כי "חילים יהודיים לא עושים דברים כאלה!" במשך שבועות ארוכים סירב הציבור הישראלי להאמין לסיפור על התועבה בכפר-קאסם, והוקיע מפיצי סיפור איום זה כבוזים, הנוצעים סכין בגב הצבא שכבש את סיני.

מתהלכות בישראל גם שמועות על פרשות אחרות — וגם אתה, הקורא, שמעת אותן. לא הגבת. כי היו אלה שמועות, רק שמועות, ואסור להאמין לשמועות. כך סירבו גם הגרמנים להאמין לשמועות על רצח סיטוני של שבויים, על "פעולות עונשין" מסתוריות בגבולות מדינתם.

אין שום דמיון בהיקף המעשים שבוצעו אי פעם על-ידי ישראלים לבין המעשעים שבוצעו על-ידי הגרמנים. אך המכניזם של התגובה הוא אותו מכניזם — תזכורת נוספת כי מה שקרה בגרמניה יכול לקרות במקום אחר.

★ ★ ★

פיררים דלא אחריות

על כן אין תשובה פסקנית וחד-משמעית לשאלה: האם הם ידעו? עוד יותר קשה לפילו לגבי פושע פשוט, שוב אין כיום תשובה פשוטה על שאלה כזאת. האם הפושע אחראי למעשיו? או שמא הוא רק קורבן ליצרים ולדחפים תת-הכרתיים, שאין לו שליטה עליהם? ואם התקבל הדיעה כי הפושע שוב אינו אלא תוצאה של תורשה ומשבר-ידידות — האם לא היה זה סופו של עצם מושג האחריות האישית, עליו בנויה החברה החופשית? אם שאלת האחריות מסובכת עד כדי כך כשהמדובר בפושע יחיד ורגיל — מה דינה כשהמדובר בפושע של רצח מיליונים, רצח שבוצע על-ידי מדינה שלמה? מי היה האחראי לפשע כזה? האם כל 80 מיליון האורחים של הרייך השלישי, כפי שטוענים שונאי גרמניה? או רק איש אחד ויחיד, אדולף היטלר, כפי שטוענים גרמנים רבים, וגם אדולף אייכמן עצמו בחידוי, שפורסם זה עתה באמריקה?

עצם מהותו של המשטר הנאצי נשא בחובו את שליטת מושג האחריות. כי משטר זה דגל במה שנקרא על-ידי היטלר בשם "עקרון המנהיגות". למראית-עין הטיל עקרון כזה אחריות רבה על יחידים רבים — כל אותם רבבות ה"מנהיגים" שבטחים ובדרגים השונים, שכל אחד מהם היה אחראי על חלק מסויים מפעולות המשטר. למעשה היה המצב הפוך. כל "פירר" היה כפוף ל"פירר" שמעליו, שהוא היה שוב כפוף ל"פירר" גבוה יותר, שממנו אחרו. כל אחד היה חייב לציית באופן עיוור לאיש שמעליו, וכל אחד דרש ציות עיוור מן האיש שמתחתיו. אך אדם החייב לציית באופן עיוור, שוב אינו אחראי. האחריות עוברת ממנו לדרג גבוה יותר. מבחינה זו לא היה כל הבדל בין איש הס.ס. הקטן, שנצטוו להרוג אותם, אשר אביהם נחשד כפרטיון, לבין שר-האוצר בממשלת הרייך, אשר היטלר לא כינס אותם כלל, משך שנים רצופות.

כולם היו אחראים בפני היטלר. היטלר היה אחראי בפני "ההיסטוריה", בפני "מצפוניו", בפני "העם הגרמני" — כלומר, לא בפני אדם או מוסד כלשהם. משטר טוטאליטארי זה, ששם לכאורה את הדגש על ייחוד המנהיג היחיד בכל הדרגים, לא היה אלא התגלמות תוסרי האחריות המוחלטת. המצב גם לא היה יכול להיות אחרת, כי משטר המבוסס על שיעבוד מוחלט של הפרט ל"מדינה" או ל"גנרל", כלל אינו יכול להכיר באידיאל של אחריות אישית. לפי ההגיון הנאצי, לא היה על כן שום איש אחראי, וזלת הפירר עצמו, שנעלם בלהבות, כאלוהי הנביא. כיו להימלט מתסבוכת זו, קבעו המנצחים במשפטי-נירנברג את הכלל שכל אחד היה אחראי למעשיו — מבלי להתחשב כלל בשאלה אם קיבל פקודות ממפקדיו או לא. אותו עקרון נקבע במשפט כפר-קאסם.

★ ★ ★

מזגם שפכו את הדם

ה עקרון יחוני מבחינה פילית ומוסרית. בלעדי לא תוכל האנושות להתגבר על החיידק הנאצי בגופה. התרבות ההומאניסטית עומדת ונופלת עם עקרון האחריות האישית. אולם לגבי ההיסטוריון, שאלת האחריות לתועבות הנאצים מסובכת הרבה יותר. אין הוא יכול לרשט תמונה פשוטה ולקבוע: אלה ואלה האחראים. לגבי שואה אנושית כה גדולה, הופעה היסטורית כה מורכבת, שאלת האחריות תורגת מן התחום הצר של הנאצים עצמם, ואף מתחום גרמניה. האחריות מתחלקת מעגלים-מגלים. במרכז — המעגל הקטן של היטלר ומרציו, הפושעים בפועל. במעגל החיצוני, כל אותם האנשים שיכלו לשים קץ לתועבות ולא עשו זאת מתוך פחדנות או אדישות.

אחראים אנשי-הרוח הבלתי-ספורים, גרמנים ולא-גרמנים, שהכשירו את הקרקע הרוחנית לזוב הנאצי.

אחראים המנצחים של סוף מלחמת-העולם הראשונה, שיצרו בטיפשותם ובקטנות מערכת שלום אשר היתה מוכרחה להמריד את גרמניה ולהוביל למלחמה שניה. אחראים מנהיגי המערב, שלא עזרו לדמוקרטיה הגרמנית העדינה, כאשר זו היתה צריכה להתבסס ולהכות שורשים, אלא התעללו בה והתנכרו לה.

אחראים עמי הגבול, ובעיקר הפולנים והצ'כים, שניצלו בעיתרונים את חולשתה הזמנית של גרמניה כדי לדכא את המיעוטים הגרמנים במדינותיהם — תחת להבין כי יצטרכו, בבוא היום, לחיות לצידה של גרמניה חזקה, ששבה לאינתנה.

אחראים הסוציאלי-דמוקרטים הגרמנים, שחששו לדכא בכוח את הנאצים, בהיות התנועה עוד באיבה.

אחראים הקומוניסטים הגרמנים, שיכלו לעצור את היטלר ברגע האחרון לפני הגיעו לשלטון — ותחת זאת עזרו לו, בפקודת סטאלין.

אחראים כלכלני כל העולם, שלא שמו קץ מהיר למשבר של 1929, והפקירו מיליונים בעולם בגרמניה לאבטלה שהולידה ייאוש.

אחראים הריאקציה הגרמנית והעולמית, שתמכה בהיטלר מתוך תקנה כי ישמיד את הקומוניסטים וישמש כלי-שרת בידה.

תמונה אופיינית של חיליים גרמניים החוזרים מחזית המזרח, לאחר ההתמוטטות הסופית של הרייך השלישי. אנשים אלה, שהם כיום כבני מוטרידים תכופות על ידי שאלה שאין עליה תשובה: "כיצד אסביר את הדבר לבנינו?"

כיצד פרשת אייכמן, מודקרת שאלה אחת שאיש אינו שואל אותה: מדוע היה בכלל "צורך באייכמן?"

אם החליט העם הגרמני להשמיד את היהודים, מדוע היה צורך במנגנון מיוחד לכך? ודויד הצבא הגרמני נעו לאורכה ולרוחבה של אירופה. בכל עיר גרמנית היו יחידות של הס.ס. והמטרה הרגילה. ששה מיליון כדורים היו כמות שהשאה לתחמושת בזוהבה בחזיתות. מדוע אי-אפשר היה פשוט לירות ביהודים בכל מקום שהיו? מדוע אי-נשר היה לערוך טבח כללי, מעין ליל-ברתולומיאוס לאומי?

תחת זאת הוקם מנגנון אדיר לרצח המוני. היהודים הובלו למחנות מיוחדים, בקרונות וינהיים, והושמדו על-ידי יחידות מיוחדות. כמה מטרה, שמטרה של אייכמן היה רק אחד מהם, ניצחו על השלבים השונים של הפעולה. בשעה שהחזית זעקה לידיים לוחמות קרבות מכריעים נסתיימו בתבוסה בגלל חוסר אספקה, הופקעו אמצעים אדירים לצורך כוכות-הרצח המסופע, שפעולתה נמשכה שנים.

יכולה היתה להיות רק סיבה סבירה אחת לכך: גם בגרמניה הנאצית, אחרי 12 שנה של סתה אנטישמית ממלכתית, אי-אפשר היה לבצע את הרצח בפרהסיה, לעיני כל. זאת עובדה היסטורית. האם יש בה תשובה כלשהי לשאלת האחריות של העם הגרמני?

★ ★ ★

שמועות — רק שמועות

רמנים רבים טוענים כיום, בפשטות: לא ידעו. ידענו שיש מחנות-ריכוז, ושנעשים שם דברים שאינם נערכו בטבח. ידענו שמגרשים את היהודים למזרח אירופה. אך לא היה לנו כל מושג ששם נערכו חמורני.

כנגד זה טוענים שונאי גרמניה: לא יתכן שלא ידעתם. מיליונים נרצחו. הם הובלו בכל ככות אירופה. מיליוני גרמנים שירתו בצבא שלחם בתזות המזרחית. אלפים עברו בהקמת מחנות ובייצור אדי-הרעל. אפילו לא דובר על ההשמדה בראדיו ובעיתונות, לא יתכן כי יכלה היתה לא עבר מפה לאוזן, בקרב העם.

אני מאמין כי שתי הטענות צודקות. ליתר דיוק: ששתיהן כוזבות. אין כל ספק שנפוצו בגרמניה שמועות על תועבות. עיקר תפקידם של מחנות-הריכוז לא היה לענות מתנגדים ולתת פורקן לסאדיסטים, אלא להטיל מורא כללי על האוכלוסיה להחניק כל רצון של התמרדות על-ידי אוירה של סרור טוטאלי. לכן דאג המשטר עצמו הפצת סיפורים איומים על הנעשה במתקני-גיהנום אלה — סיפורים שהשפעתם היתה זקה שבעתיים דווקא מפני שהיו בגדר שמועות המקינות, שנתנו יד חפשית לדמיון.

הגרמנים ראו את האנשים החיחרים והשבועים שחזרו ממחנות-הריכוז, ושסירבו לומר מילה בקורותיהם שם. הם ראו את היהודים מובלים מיוזרחה החיילים שחזרו לחופשה מן החזית המזרחית העבירו בלחש שמועות על הרג רב, באשר השמידו הנאצים חולי-גנש חולים כרוניים גרמניים, באמצעות תאי-גאונים נייזים המתוקנים במכוניות סגורות. כתב ישרוף נוצרי לשלטונות כי הילדים מכירים את המכוניות וקוראים להן "תיבות רצח".

שמועות נעו במהירות בגרמניה, כמן בכל משטר דיקטטורי. שמועות מהרירות, שמועות